

dan gördüğü ilgiyi ortaya koymaktadır. Bu dönemde halk yönelme ihtiyacı duyan Ziyâ Paşa, Abdülhak Hâmid, Recâzâde Mahmud Ekrem gibi şairler sade bir Türkçe ve hece ölçüsüyle manzumeler kaleme almışlardır. Ziyâ Paşa, “Şiir ve İnşâ” adlı makalesinde divan edebiyatına hücum ederek Osmanlı'nın asıl şiirinin deyiş ve üçleme ve kayabaşı tabir edilen nazımlar olduğunu söyleyerek halk şiirinin değerini vurgulamıştır.

Tanzimat'la beraber klasik Türk edebiyatının geçirdiği sarsıntı gibi halk edebiyatı özellikle âşık edebiyatı da eski önemini yitirmiş ve XIX. yüzyıl sonlarından itibaren, Tavukpazarı'ndaki âşık kahvelerinden çalgılı kahve de denilen semâî kahvelerine sığınarak varlığını devam ettirmeye çalışmıştır. Kış mevsiminde, ramazan ve cuma gecelerinde faaliyet gösteren semâî kahvelerinde çalılıp söyleyen saz şairleri “meydan şairi” olarak da adlandırılmıştır. İstanbul'un hemen her semtinde bulunan çalgılı kahvelerden en meşhurları Beşiktaş, Çeşmemeydanı, Tophane, Boğazkesen, Eyüp (Defterdar) ve Halıcıoğlu semtlerindedir. Çalgılı kahveler aynı zamanda o semtlerin önde gelen tulumbaçı kahveleriydi. Buralarda sanatlarını icra eden şairler bilhassa ayaklı mânî tarzında büyük başarı göstermişler, diğer tarzdaki şiirleri de başta Âşık Dertli olmak üzere Âşık Ömer, Seyrânî, Erzurumlu Emrah, Bayburtlu Zihni, Gevherî, Kuloğlu gibi üstatların eserlerinden okumayı tercih etmişlerdir. Bu kahvelerde zaman zaman Enderunlu Vâsif gibi aruz vezniyle yazmış olan şairlerin şiirleri de okunurdu.

Hece ölçüsüyle şiir yazılamayacağı kanaatinde olan Servet-i Fünûn dönemi şairleri Tanzimat şairlerinin halk şiirine gösterdiği ilgiden uzak kalmışlar, şiirlerini aruz ölçüsüyle ve ağır bir dille yazmışlardır. Tefvik Fikret yalnız çocuklar için yazdığı şiirlerde hece ölçüsünü kullanmış ve bu şiirleri *Şermin* adlı kitabında toplamıştır. Sade Türkçe ve hece ölçüsüyle dokuz şiirini *Türkçe Şiirler* adıyla yayımlayan Mehmed Emin (Yurdakul) büyük ilgi uyandırmış, bu ilgi dikkatlerin halk şiirine yönelmesinde etkili olmuştur. Bu sıralarda halk edebiyatı üzerine yazdığı yazılar ve halk şairleri tarzındaki şiirleriyle dikkat çeken önemli bir isim de Rıza Tefvik'tir (Bölükbaşı).

Osmanlı döneminde aydın zümrenin halk şiirine asıl ilgi göstermesi Millî Edebiyat döneminde olmuştur. Millî Edebiyat akımının önemli isimleri Ziya Gökalp ve

Mehmed Emin'in teşvikiyle, daha önce aruz ölçüsü ve kısmen ağır sayılabilecek bir dille şiir yazan Faruk Nafiz (Çamlıbel), Yusuf Ziya (Ortaç), Orhan Seyfi (Orhon), Enis Behiç (Koryürek) ve Halit Fahri (Ozansoy) sade Türkçe ve hece ölçüsüyle halk şiiri tarzında şiirler yazmışlardır. Beş Hececiler denilen bu şairlerin etkileri Cumhuriyet sonrasında da devam etmiş, yeni dönemde halk şiiri tarzı yeni muhtevalarda aydın kesim şairleri tarafından sürdürülmüştür.

BİBLİYOGRAFYA :

Evlîya Çelebi, *Seyahatnâme*, I, 638; II, 5; III, 518; IV, 50; Osman Cemal Kaygılı, *İstanbul'da Semâî Kahveleri ve Meydan Şâirleri*, İstanbul 1937; Köprülü, *Edebiyat Araştırmaları* I, tür.yer.; a.mlf., *Türk Saz Şairleri*, Ankara 1962, I-IV; Mehmed Emin Yurdakul'un *Eserleri: Şiirler* (haz. Fevziye Abdullah Tansel), Ankara 1969, s. 22, ayrıca bk. hazırlayanın girişi, s. XXIII; Ağâh Sırrı Levend, *Türk Dilinde Gelişme ve Sadeleşme Evreleri*, Ankara 1972, tür.yer.; Mehmet Kaplan v.dğr., *Yeni Türk Edebiyatı Antolojisi*, İstanbul 1974-78, I, 324-325; II, 45-49; Kenan Akyüz, *Modern Türk Edebiyatının Ana Çizgileri*, Ankara 1979, I, tür.yer.; Saim Sakaoğlu, “XVI. Yüzyıl Saz Şiiri”, *Büyük Türk Klasikleri*, İstanbul 1985, IV, 369-405; a.mlf., “Halk Edebiyatı”, *DİA*, XV, 345-350; Umay Günay, *Âşık Tarzı Şiir Geleneği ve Rüya Motifi*, Ankara 1986, tür.yer.; Hamdi Hasan, *Saray-Bosna Kütüphanelerindeki Türkçe Yazmalarda Türküler*, Ankara 1987, s. 1, 5-12, 73; İsmail Parlatır, “Tanzimat Şiiri”, *Büyük Türk Klasikleri*, İstanbul 1988, VIII, 364; Hasan Kolcu, *Türk Edebiyatında Hece-Aruz Tartışmaları*, Ankara 1993, tür.yer.; Doğan Kaya, *Anonim Halk Şiiri*, Ankara 1999; a.mlf., *Âşık Edebiyatı Araştırmaları*, İstanbul 2000; Nurettin Albayrak, *Ansiklopedik Halk Edebiyatı Terimleri Sözlüğü*, İstanbul 2004, tür.yer.; a.mlf., “Âşık”, *DİA*, III, 547-549; Erman Artun, *Türk Halk Edebiyatına Giriş*, İstanbul 2004; Fevziye Abdullah Tansel, “Halk Şairlerimizin Küçümsenmesi ve Tahkiri Mes'elesi”, *TTK Belleteri*, XLIX/194 (1985), s. 313-333; Abdülkadir Karahan, “Âşık Edebiyatı”, *DİA*, III, 550-552; Orhan Şaik Gökyay, “Cönk”, a.e., VIII, 73-75.

NURETTİN ALBAYRAK

d) Nesir. Osmanlı nesrinin özellikleri her asırdaki farklılık gösterir. Bu durum, hem yabancı unsurlar hem de cümle yapısı bakımından nazım ve nesir dili arasında görülen farklılaşmadan kaynaklanır. Osmanlı Türkçesi'nde nazım dilinde cümlelerin kısa olmasına karşılık nesirde cümleler oldukça karmaşıktır. Nesirde cümlelerin bir bütün teşkil eden yapısı bozulmadan unsurların istenildiği kadar genişletilmesi mümkünken bu serbestlik düğümlü ve karmaşık hale getirilmiştir. Özellikle zarf-fiil ve edat grupları başta olmak üzere cümle öğelerinin çerçevesi de sayısı da gelişigüzel bir şekilde genişletilmiştir. Bu yüzden uzun cüm-

leler içinde cümle öğeleri aralarında çok defa yanlış bağlar kurulmuş olarak bir araya getirilmiştir. Bunda Osmanlı Türkçesi'nin Arapça, Farsça ve Türkçe'den meydana gelen karışık bir dil olmasının büyük rolü vardır. Ayrıca Arapça, Farsça terkipler oluşturma hevesi de Türkçe'yi geri plana itmiştir. Bilhassa bu iki dilden yapılan çevirilerde cümle öğelerinin sıralanmasında Türkçe'nin cümle yapısına dikkat edilmemesi bu olumsuzluğu daha da arttırmıştır. Bunun yanında ilmi ve didaktik eserlerle edebî eserlerin diileri farklıdır. İlmî nesir dili oldukça sade iken edebî nesir dili abartılı ve yapay bir şekilde yabancı öğelerle doludur ve seçili karmaşık kelime gruplarıyla örülmüştür. Osmanlı dönemindeki mensur eserler cümle çeşitleri ve yabancı öğeler dışında sanat kaygısı taşıyıp taşıyamaları bakımından değerlendirildiğinde iki nesir tipi ortaya çıkmaktadır. Yazarlar edebî güçlerini göstermek istedikleri zaman yapay sanat dilini, halka yöneliklerinde sade Türkçe'yi kullanmışlardır. Birincisinde fikir araç, üslup amaç, ikincisinde üslup araç, fikir amaçtır. Bu iki nesir tipi XV. yüzyıldan itibaren yan yana devam etmiştir. Osmanlı nesrinde Veysî ve Nergisî gibi sanatı ön planda tutan müelliflerin meydana getirdiği “müsel sel ve müsecca” örneklerin yanı sıra Kâtib Çelebi gibi âlimlerin, Naîmâ, Râşid Mehmed Efendi ve Çelebizâde Âsım gibi tarihçilerin sanat kaygısına düşmeden sade bir dille kaleme aldıkları eserler önemli bir yer tutar. Bununla beraber iki tür nesre müelliflerin aynı eserlerinde rastlanmaktadır. Meselâ *Kâmus* ve *Burhân-ı Kâtî* tercümeleriyle tanınan Mütercim Âsım Efendi, sözlüklerini sade bir dille kaleme aldığı halde bunların önsözlerinde, ayrıca tarihinde sanat kaygısıyla ağır bir dil kullanmıştır (Levend, s. 37-41).

XIV. yüzyılda yazılan mensur eserlerin temel özellikleri konularının genellikle dinî ve didaktik olmasıdır. Çoğu Arapça ve Farsça'dan tercüme edilen bu eserlerin dili halkın anlayabileceği kadar sade ve açıktır. Bunlarda yabancı kelime, tamlama ve gramer şekillerine yer verilse de bunlar eserin anlaşılmasını engelleyecek nitelikte değildir. Halka yönelik sade bir dil kullanılması bu dönem müellif ve mütercimlerinin başlıca hedefi olmuştur. Kul Mesud'un *Kelle* ve *Dimne'si*; Şeyhoğlu'nun *Merzûbannâme Tercümesi*, *Kenzü'l-küberâ* ve *mehekkü'l-ulemâ'si*; Erzurumlu Darîr'in *Sîretü'n-nebî*, *Fütûhu's-Şâm Tercümesi*, *Yüz Hadis* ve *Yüz Hikâye'si*; Geredeli İshak'ın *Edviye-i Müfredede'si*; Hacı Paşa'nın *Müntahab-ı Şifâ*

ve *Teshîlî*; Ali Çelebi b. Şerîf'in *Yâdigâr-ı İbn Şerîfî*; Hekim Bereket'in *Tuhfe-i Mübârizî'si* ve *Hulâsa'sı* ile *Hamzanâme*, *İskendernâme*, *Battalnâme* ve *Dânişmendnâme* bu dönemde yazılmış başlıca eserlerdir.

XV. yüzyıl başlarında Anadolu beylikleri döneminde kaleme alınan eserlerde yine sade bir Türkçe kullanılmış, yüzyılın ortalarından itibaren mecaz ve sanat unsurları yoğun bir nesir dili geliştirmeye başlamıştır. Bu devirde şiirde olduğu gibi nesirde de âhenk ve ritim bir zenginlik işareti olarak görülmüş, bu da mecaz, teşbih ve istiarelerle örülü, anlaşılması güç külfetli bir dili beraberinde getirmiştir. Bu tarz bir nesir Sinan Paşa gibi üstatların elinde güzelleşirken sırf sözüz uzatmak ve anlaşılmasız hale getirmek isteyenlerin elinde sıkıntı verici bir ifade şekli oluşturmuştur. Bu yüzyıla ait başlıca mensur eserler şöylece sıralanabilir: *Dinî*, *tasavvufî*, *tıbbî* ve *edebî eserler*: Ahmed-i Dâî, *Tercüme-i Tefsîr-i Ebû'l-Leys es-Semerkandî*, *Miftâhu'l-cenne*, *Tercüme-i Kitâbü't-Ta'birnâme*, *Tercüme-i Eşkâl-i Nasîr-i Tûsî*, *Tercüme-i Tezkiretü'l-evliyâ*, *Tercüme-i Tıbb-ı Nebevî*, *Teressül*; Muhammed b. Mahmûd Şirvânî, *Tercüme-i Târîh-i İbn-i Kesîr*, *Kitâb-ı Kemâliyye*, *Tuhfe-i Murâdî*; Hekim Eşref b. Muhammed, *Hazâinü's-saâde*; Mûsâ b. Mes'ûd, *Bâhnâme*; Cerrâh Mesud, *Hulâsa*; Sabuncuoğlu Şerefeddin, *Akrâbâzîn Tercümesi*, *Cerrâhiyye-i İlhâniyye*, *Mücerreb-nâme*; Kaygusuz Abdal, *Budalanâme*, *Kitâb-ı Miglâte*, *Vücûdnâme*; Eşrefoğlu Rûmî, *Müzekki'n-nüfûs*, *Tarîkatnâme*; Ahmed Bîcan, *Envârü'l-âşîkîn*; Sinan Paşa, *Tezkiretü'l-evliyâ*, *Maârifnâme*, *Tazarru'nâme*. *Tarihe dair eserler*: Âşikpaşazâde, *Tevârih-i Âl-i Osmân*; Oruç Bey, *Tevârih-i Âl-i Osmân*; Neşrî, *Cihannümâ*; Tursun Bey, *Târîh-i Ebû'l-Feth*; Kivâmî, *Fetihnâme-i Sultan Mehmed*. *Menâkıbnâmeler*: *Hacı Bektâş-ı Velî Vilâyetnâmesi*; Küçük Abdal, *Vilâyetnâme-i Otman Baba*; Abdullah Velîyyüddin, *Menâkıb-ı Eşrefzâde*, *Menâkıb-ı Mahmud Paşa-yı Velî*; Yahyâ b. Bahşî, *Menâkıb-ı Cevâhir*.

XVI. yüzyılda Arapça ve Farsça kelimeler, gramer şekilleri ve söz sanatları Türkçe'ye girerek yerleşmiş, sade dille yazılan eserler yüksek tabaka arasında değersiz görülmüştür. Bazı eserlerde ise mukadime ağır bir üslûpla kaleme alınmış, sonraki kısımlarda daha sade bir dil kullanılmıştır. Bu asırda yazılan mensur eserlerin çoğunun edebiyat tarihi açısından cid-

di bir önemi yoktur; ancak tarihe dair eserleri ayrı yorumlamak gerekir. Devletin resmî tarihçileri olan vak'anüvisler eserlerinde olayları heyecanlı ve zengin bir anlatımla kaleme almışlardır. III. Mehmed'in emriyle yazılan *Osmanlı Şehnâmesi*'nin yanı sıra halka yönelik dinî eserlerde, menâkıbnâmelerde dilin sadeliğine, üslûbun tabiiğine dikkat edilmiştir. Fuzûlî'nin *Hadikatü's-süadâ'sının* bu devrin mensur eserleri arasında önemli bir yeri bulunmaktadır. XVI. yüzyıldaki başlıca mensur eserler şöylece gruplandırılabilir: *Tarihler*: Rûhî Çelebi, *Tevârih-i Âl-i Osmân*; Kemalpaşazâde, *Tevârih-i Âl-i Osmân*; Lutfî Paşa, *Tevârih-i Âl-i Osmân*; Celâlzâde Mustafa Çelebi, *Tabakâtü'l-memâlik*, *Selimnâme*; Hoca Sâdeddin Efendi, *Tâcü't-tevârih*; Selânikî Mustafa Efendi, *Tevârih-i Âl-i Osmân*; Âlî Mustafa Efendi, *Kühü'l-ahbâr*. *Biyografiler*: Muhtesibzâde Mehmed Hâkî, *Hadâiku'r-reyhân*; Derviş Ahmed Efendi, *ed-Devhatü'l-irfâniyye fî ravzati'l-Osmâniyye*; Mehmed b. Sinâneddin Yûsuf, *Menâkıbü'l-ulemâ*; Mehmed Mecdî, *Hadâiku's-şekâik*; Âşık Çelebi, *Tetimmetü's-Şekâiki'nu'mâniyye*. *Şuarâ tezkireleri*: Selî Bey, *Heşt Bihîşt*; Latîfî, *Tezkiretü's-şuarâ ve tabsuratü'n-nüzamâ*; Ahdî, *Gülşen-i Şuarâ*; Âşık Çelebi, *Meşâirü's-şuarâ*; Hısim Ali Çelebi, *el-İkdü'l-manzûm*; Hasan Çelebi, *Tezkiretü's-şuarâ*; Beyânî, *Tezkiretü's-şuarâ*. *İlmî eserler*: Muslihuddin Mustafa Sürûrî, *Bahrü'l-maârif*; Kınalızâde Ali Çelebi, *Ahlâk-ı Alâî*; Yûnus b. Halîl, *Mî-yârü'l-esrâr*; Rumellî Zâifî, *Gülşen-i Mülûk*; Deli Birader, *Dâfiu'l-gumûm ve râfiu'l-hümûm*; Birgivî, *Vasiyetnâme*; Sofyalı Bâfî, *Atvâr-ı Seb'a*; Abdüllatif Karamânî, *Âdâbü'l-menâzil*. *Menâkıbnâmeler*: Abdülkerîm b. Şeyh Mûsâ, *Menâkıb-ı Seyyid Hârûn*; Enîsî, *Menâkıb-ı Akşemseddin*; Şefik Efendi, *Cevâhirü'l-menâkıb*; Âlî Mustafa Efendi, *Menâkıb-ı Şeyh Mehmed ed-Dagî*; Muhyî-i Gülşenî, *Menâkıb-ı İbrâhim Gülşenî*; Vâhidî, *Menâkıb-ı Hâce-i Cihân*; Hoca İbrâhim, *Menâkıb-ı Pîrî Baba*; Hâzinî, *Cevâhirü'l-ibrâr*; İbn İsâ, *Menâkıb-ı Şeyh Mecdüddin*.

XVII. yüzyıla teşbih ve mecazlarla dolu sanatkarane bir üslûp hâkim olmuştur. Bu asırda bilgi seviyesi yüksek, söz dağarcığı zengin, fikirleri tutarlı olan yazarların kelime oyunlarına başvurmadan ilgi çekici eserler kaleme aldıkları, süslü ve sanatlı nesirle yazanların ise genellikle söyleyecek fazla bir şeyleri olmadığından anlaşılmasız güç söz sanatları ve kelime oyunlarına

başvurdukları görülmektedir. Öte yandan bu dönemde sanat yapma endişesinden uzak, sırf bilgi verme kaygısı taşıyan müellifler de yetişmiş, bunlar açık ve anlaşılır bir dil kullanmışlardır. Evliya Çelebi'nin *Seyahatnâme'sini* ve Kâtib Çelebi'nin eserlerini bu grupta değerlendirmek mümkündür. XVII. yüzyılda yazılan başlıca mensur eserler şunlardır: *Şuarâ tezkireleri ve biyografik eserler*: Riyâzî, *Riyâzü's-şuarâ*; Kafzâde Fâizî, *Zübdetü'l-eş'âr*; Seyyid Mehmed Rızâ, *Tezkire-i Rızâ*; Yümnî, *Tezkiretü's-şuarâ*; İzzetî Mehmed Efendi, *Zeyl-i Zübdetü'l-eş'âr*; Sâdikî-i Kitâbdâr, *Mecmau'l-havâs*; Nev'îzâde Atâî, *Hadâiku'l-hakâik*; Balırczâde Mehmed Efendi, *Ravza-i Evliyâ*. *Tarihler*: Hasan Beyzâde Ahmed Paşa, *Târîh*; İbrâhim Peçevî, *Târîh-i Peçevî*; Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Ravzatü'l-ibrâr*, *Süleymannâme*, *Tarihçe-i Feth-i Revân ve Bağdad*; Kâtib Çelebi, *Fezleke*, *Tuhfetü'l-kibâr*, *Fezleketü't-tevârih*, *Takvîmü't-tevârih*, *Mîzânü'l-hak*, *Cihannümâ*, *Düstürü'l-ameî*; Solakzâde Mehmed Hemdemî, *Târîh*; Behcetî Seyyid İbrâhim, *Silsiletü'l-âsafiyye (Târîh-i Sülâle-i Köprülü)*. *Seyahatnâmeler*: Evliyâ Çelebi, *Seyahatnâme*. *Şerhler ve diğer mensur eserler*: İsmâil Rusûhî Ankaravî, *Mecmûatü'l-letâif*; Sarı Abdullah Efendi, *Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî*, *Semerâtü'l-fuâd*; Abdullah Bosnevî, *Tecelliyâtü arâisi'n-nusûs*; Koçî Bey, *Risâle*. Bu arada sanatlı nesrin önemli temsilcileri Veysî'nin *Hâbnâme*, *Siyer-i Veysî (Düretü't-tâc)*, *Düstürü'l-ameî*, *Risâle-i Amr b. el-Âs*, *Fütûh-ı Mısır*, *Tevbânâme*, *Gurretü'l-asr fî tefsîri sûreti'l-Asr*, *Hediyetü'l-muhlisîn ve tezkiretü'l-muhsininin*, *Münşeât ve Nergisî'nin Nihâlistân*, *İksîr-i Saâdet*, *Meşâkku'l-uşşâk*, *Kânûnü'r-reşâd*, *el-Akvâlü'l-müselleme fî gazavâtü'l-Mesleme*, *Münşeât* adlı eserlerini ayrıca zikretmek gerekir.

XVIII. yüzyılda Arapça ve Farsça kelimelerden nisbeten uzaklaşarak oldukça sade dille yazılmış yeni türlere bir yöneliş görülmektedir. Yirmisekiz Çelebi Mehmed'in *Fransa Sefâretnâme'si* modern nesir yazıcılığında bir dönüm noktası olarak kabul edilmektedir. Aziz Ali Efendi'nin *Muhayyelâtı*' da nesir alanına değışiklik kazandıran eserlerdendir. Bu dönemde sadelik ve değışiklik arayışının esas olduğu görülmektedir. Halk için yazılan hikâye ve masal kitaplarının sayısı artmış, bunların tercüme yoluyla Türkçe'ye kazandırılmış örnekleri ortaya çıkmıştır. XVIII. yüzyılın başlıca mensur eserleri şunlardır:

Tezkireler: Mustafa Mücib, *Tezkire-i Mücib*; Safâî, *Nuhbetü'l-âsâr min fevâidi'l-eş'âr*; Sâlim, *Tezkire-i Şuarâ*; Hüseyin Râmîz, *Âdâb-ı Zurefâ*; Silâhdarzâde Mehmed Emin, *Tezkire-i Şuarâ*; Esrar Dede, *Tezkire-i Şuarâ-yı Mevleviyye*; Enderunlu Âkif Bey, *Mir'ât-ı Şi'r*; Uşşâkizâde Seyyid İbrâhim Hasib, *Zeyli Atâî*; Şeyhî Mehmed Efendi, *Vakâyiu'l-fuzalâ*; Bursalı İsmâil Belîğ, *Nuhbetü'l-âsâr li-Zeyli Zübdetü'l-eş'âr*, *Güldeste-i Riyâz-ı İrfân ve Vefeyât-ı Dânişverân-ı Nâdirredân*; Osmanzâde Ahmed Tâib, *Hadikatü'l-vüzerâ*; Müstakimzâde Süleyman Sâdeddin, *Devhatü'l-meşâyih*, *Tuhfe-i Hattâtîn*; Suyolcuzâde Mehmed Necib, *Devhatü'l-küttâb*; Şeyhülislâm Ebûishakzâde Mehmed Esad Efendi, *Atrabü'l-âsâr*. **Tarihler.** Mustafa Naîmâ, *Ravzatü'l-Hüseyin fi hulâsati ahbârî'l-hâfikayn*; Musarrifzâde Şefik Mehmed Efendi, *Şetîknâme*; Râşid Mehmed Efendi, *Zübdetü'l-vekâyi'*; Küçük Çelebizâde İsmâil Âsım, *Târîh-i Âsım*; Arpaeminizâde Mustafa Sâmi Bey, *Târîh-i Sâmi*; Şâkir Hüseyin, *Târîh-i Şâkir*; Subhi Mehmed, *Târîh*; İzzî Süleyman, *Târîh-i İzzî*; Hâkim Mehmed Efendi, *Târîh*; Çeşmizâde Mustafa Reşid, *Çeşmizâde Târîhi*; Silâhdar Fındıklılı Mehmed Ağa, *Silâhdar Târîhi*, *Nusretnâme*; Mûsâzâde Mehmed Abdullah, *Müneccimbaşı Târîhi*; Sâdulah Enverî, *Târîh-i Enverî*; Hâfız Süleyman Molla, *Vekâyî'nâme*. **Surnâmeler:** Seyyid Vehbî, *Surnâme-i Hümayun*; Hazîn, *Surnâme*; Haşmet, *Vilâdetnâme-i Hümayun*; Melek İbrâhim, *Vilâdetnâme-i Hadîce Sultan*. **Sefâretnâmeler:** Kırımî Rahmî, *İran Sefâretnâmesi*; Seyyid Abdullah Efendi, *Mustafa Râsîh'in Rusya Sefâretnâmesi*; Ahmed Resmî, *Berlin Sefâretnâmesi*; Eğinli Nûman Efendi, *Tedbîrât-ı Pesendide*; Yirmisekiz Çelebi Mehmed, *Fransa Sefâretnâmesi*; Ebûbekir Râtib Efendi, *Nemçe Sefâretnâmesi*; Nişli Mehmed Ağa, *Sefâretnâme*; Dürrî Ahmed Efendi, *Sefâretnâme*. **Seyahatnâmeler:** Nâbî, *Tuhfetü'l-Haremeyn*; Seyyid İbrâhim Hanîf Bey, *Hâsılı Hacc-ı Şerîf li-menâzili'l-Haremeyn*; Mehmed Edib, *Nehcetü'l-menâzil*. **Münşeat mecmuaları:** Koca Râgıb Paşa, Kânî, Osmanzâde Ahmed Tâib, Çelebizâde Âsım Efendi, Râşid Mehmed Efendi, Nevres-i Kadîm, Âkif Paşa, İki Bayraklızâde, Seyyid Mehmed Nesib'in münşeat mecmuaları. **Şiir ve şairler hakkında yazılan eserler:** Haşmet, *Senedü's-şuarâ*; Müstakimzâde, *el-Istlâhâtü's-şariyye*. **Dinî, tasavvufî, ahlâkî eserler:** Şeyhülislâm Ebûishak-

zâde İshak Efendi, *el-İstişfâfi tercüme-ti's-Şifâ*, *Bostânü'l-ârîfîn Tercümesi*; Erzurumlu İbrâhim Hakkı, *Mârifetnâme*; Bursalı İsmâil Hakkı, *Râhu'l-beyân*.

XIX. yüzyılda Batı dillerini öğrenen ve Batı eserlerini okuyan yazarlar özellikle yüzyılın ikinci yarısında oldukça sade bir nesirle roman ve tiyatro eserleri yazarak bu yeni türleri okuyucuya tanıttılar. Edebiyat-ı Cedîde nesri bir taraftan âhenkli dil endişesiyle yeniden Arapça, Farsça kelimelere dönerken bir taraftan da Fransız cümle yapısına yönelmiştir. Siyasî düşüncelerin ve olayların etkisiyle bir müddet sonra Türkçü ve millî hassasiyetlere yönelik bir nesir anlayışı ortaya çıkmış, bu anlayış XX. yüzyıl Türk edebiyatının oluşumuna zemin hazırlamıştır. XIX. yüzyılda yazılmış başlıca eserler şunlardır: *Şuarâ tezkireleri:* Sahaflar Şeyhizâde Esad Efendi, *Bağçe-i Safâ-endüz*; Şefkat, *Tezkiretü's-şuarâ*; Şeyhülislâm Ârif Hikmet Bey, *Ârif Hikmet Tezkiresi*; Fatîn Efendi, *Hâtimetü'l-eş'âr*; Mehmed Tefvik, *Mecmûatü't-terâcim*; Çaylak Tefvik, *Kâfile-i Şuarâ*. **Biyografiler:** Mehmed Süreyyâ, *Sicill-i Osmânî*, *Nuhbetü'l-vekâyi'*; Şeyhülislâm Ârif Hikmet Bey, *Keşfü'z-zunûn Zeyli*, *Mecmûatü't-terâcim*; Habib Efendi, *Hat ve Hattâtân*; Mektûbizâde Abdülaziz Efendi, *Zeyli Devha-i Meşâyih-i Kibâr*; Hacı Mehmed Zihni Efendi, *Meşâhîrû'n-nisâ*; Recâizâde Mahmud Ekrem, *Kudemâdan Birkaç Şâir*; Muallim Nâci, *Osmanlı Şâirleri*, *Esâmî*; Fâik Reşad, *Es-lâf*, *Terâcim-i Ahvâl*; Hacıbeyzâde Ahmed Muhtar, *Şâir Hanımlarımız*; Hüseyin Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ-yı Ebrâr*. **Tarihler:** Ahmed Cevdet Paşa, *Târîh-i Cevdet*; Ahmed Vefik Paşa, *Fezleke-i Târîh-i Osmânî*; Hayrullah Efendi, *Devlet-i Aliyye-i Osmâniyye Târîhi*; Maraşlı Mehmed Fevzi, *Osmanlı Târîhi*; Mehmed Şâkir Paşa, *Yeni Osmanlı Tarihi*; Ali Cevad, *Mükemmel Osmanlı Târîhi*; Mehmed Tefvik Paşa, *Telhîs-i Târîh-i Osmânî*; Ahmed Râsim, *Resimli ve Haritalı Osmanlı Tarihi* (aynca bk. İNŞÂ; NESİR).

BİBLİYOGRAFYA :

Mehmed Fuad Köprülü, *Türk Edebiyatı Tarihi* (İstanbul 1926), İstanbul 1986, s. 371, 391-392; Agâh Sırrı Levend, *Türk Dilinde Gelişme ve Sadeleşme Safhaları*, Ankara 1949, s. 37-41; Fahir İz, *Eski Türk Edebiyatında Nesir*, İstanbul 1964, I, s. V-XVI; Vasfi Mâhir Kocatürk, *Türk Edebiyatı Antolojisi*, Ankara 1970, s. 6-14; Nihad Sâmi Banarlı, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul 1971, I, 489, 604; Faruk K. Timurtaş, *Tarih İçinde Türk Edebiyatı*, İstanbul 1990, tür.yer.; Mustafa İsen, "Başlangıçtan XVIII. Yüzyıla Kadar Türk Edebiyatı", *Türkler* (nşr. Hasan Celal Güzel v.dğr.), Ankara 2002, XI, 536-588; Ahmet Atilla

Şentürk - Ahmet Kartal, *Eski Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul 2004, tür.yer.; Kemal Yavuz, "XIII-XVI. Asır Dil Yadigarlarının Anadolu Sahasında Türkçe Yazılış Sebepleri ve Bu Devir Müelliflerinin Türkçe Hakkındaki Görüşleri", *TDA*, sy. 27 (1983), s. 9-56; Hasibe Mazioğlu, "Türk Edebiyatı, Eski", *TA*, XXXII, 81-134.

MUHAMMET YELTEN

3. Eğitim ve Eğitim Kurumları. Osmanlı eğitim sistemi farklı din mensuplarına ait çeşitli kurumları içine almaktaydı. Osmanlı sisteme göre devletin aslı unsuru olan müslümanlar soy ve mezhep farkı gözetilmeksizin tek bir millettir. Gayri müslimlere din ve mezheplerine göre ayrı birer statü verilmiştir. Her millet kendi ruhanî riyâsetinin gözetimi altında ayrı birer eğitim sistemine sahipti. Tanzimat'a kadar Osmanlı Devleti'nin bütün unsurlarına yönelik merkezî bir eğitim politikası bulunmadığından farklı milletlerin eğitim sistemleri arasında herhangi bir eşgüdüm söz konusu olmamış, gayri müslim cemaatler eğitim ve öğretimin amaç ve kapsamını kendileri belirlemiştir. Buna karşılık müslüman halkın eğitimi devletin denetimi altında yürütülmüş, XVIII. yüzyılın sonlarına kadar -bütün dünyada olduğu gibi- dinî ağırlıklı bir eğitim anlayışı egemen olmuştur. 1770'li yıllardan itibaren Avrupalı güçler karşısındaki askerî-siyasî gerilemeyi durdurmak amacıyla askerî eğitimde başlatılan Batılılaşma 1830'lu yılların sonlarında sivil eğitimi de etkisi altına aldı. Tanzimat'tan sonra ivme kazanan Batılılaşma'ya paralel olarak devlet tarafından klasik İslâmî eğitim sisteminin yanı sıra Batı modelinde yarı -seküler yeni bir eğitim sistemi tesis edildi. Böylece devletin yönetim ve denetimi altında birbirinden farklı dünya görüşüne sahip insanlar yetiştiren iki sistem ortaya çıktı. XIX. yüzyılda Batılı devletler ve dinî gruplar tarafından açılan misyoner okulları Osmanlı eğitimindeki çoklu yapıya yeni bir boyut kazandırdı.

Klasik Dönem. Osmanlı yönetimi bir yandan sivil ve askerî kurumların nitelikli insan ihtiyacını karşılamak, öte yandan Selçuklu Devleti'nden devraldığı Sünnî İslâm'ın liderliğini sürdürebilmek ve gerekli ideolojik alt yapıyı güçlendirmek için müslüman halkın eğitimine ayrı bir önem vermiş ve eğitimi merkezden denetlemiştir. Osmanlı Devleti'nde eğitim, diğer müslüman devletlerinde olduğu gibi sıbyan mektepleri ve medreselerde yapılmaktaydı. Köylere kadar yayılan sıbyan mektepleri birer temel eğitim kurumuydu. Genellik-